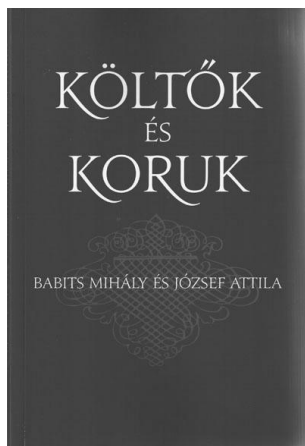

„...embernek maradni mindvégig”

BABITS MIHÁLY ÉS JÓZSEF ATTILA

In memoriam Szigeti Lajos Sándor

**Pécsi Egyetem
Illyés Gyula Főiskolai Kar,
Szekszárd, 2009
292 oldal, 4830 Ft**

Sokféle furcsa kapcsolat létezik a magyar irodalomtörténetben, az egyik legfurcsább és legellentmondásosabb mindeképp a Babits Mihály és József Attila közötti. A *Nyugat* folyóirat teljhatalmú szerkesztője és a feltörekvő, az elismerésért, a jó és szép szóért szinte ölni is tudó ifjú poéta viszonya kezdettől fogva ellentmondásos. József Attila tárgyi kritikai tanulmánya Babits elevenébe vágott. A fiatal költő nem volt kíméletes kijelentéseiben: „bántóan rossz versek kötege ez a könyv”, „költőt ennyire még el nem hagyott a helikoni berkek honvágya”, „Babits, a költő mint anyagformáló műveletlen”. E kemény szavak oly mértékben megmérgezték kettejük viszonyát, hogy a neves szerkesztő nem tudott objektív maradni értékítéletében, s a költő sem látta be sokáig, milyen messzire vetette is a súlyokat. Lehet erről vitatkozni, hiszen József Attila bíráló megjegyzéseit és meglátásait sok esetben helytállónak és jogosnak tarthatjuk, Babits reakcióját pedig nevezhetjük szimpla sértődésnek, ám az ügy ennél sokkal bonyolultabb. Lám, a jogi nyelvből vett kifejezéseket használok, pedig e penge-

váltás nem a tárgyalóteremben, hanem az irodalmi nyilvánosság előtt zajlott; József Attila közzé tette írását, s Babits sem rejtette véka alá véleményét.

Mindez azért is érdekes, mert a korszak meghatározó figuráját, a *Nyugat* főszerkesztőjét, a Baumgarten Alapítvány kurátorát, Babits Mihályt nemcsak hódolat illette, hanem támadások is érték. S nemcsak a fiatal József Attila állt elő kegyetlen kritikával, mások sokkal mérgezőbb tintába mártották tollukat. Szabó Dezső például egy évvel korábban, 1929-ben a *Kritikai Füzetek* I. 9. számában a *Halálfi*ai kapcsán írta: „...Babits Mihály, s a babitság általában, olyan egészségtelen arányú helyet foglal irodalmi életünkben, hogy most, mikor szerzőnk e regénnyel csődöt kér maga ellen: bizonyos tanulságokra és veszélyekre rá kell mutatnom. Mindenekelőtt kritikai életünk teljes becstelenségére.” Babitsot Schöppflin Aladár vette védelmébe a *Nyugat* hasábjain (*Hajszá Babits Mihály ellen*), s a támadást a tájékozatlansággal, a személyes rosszindulattal és a politikai bosszúval magyarázta.

A *Költők és koruk* szerkesztője, N. Horváth Béla a bevezetőben szól arról, hogy „a kötet az 1883. november 26-án Szekszárdon született Babits Mihály emléke, költészete, eu-

rópaisága előtt tiszteleg”. A tanulmányok azonban nemcsak Babits kivételes írói, irodalomszervezői nagyságát méltatják, hanem alaposan megvizsgálják József Attilához fűződő kapcsolatát is, és szó esik a költőutódaik életművében kimutatható hatásról is. Irodalomtörténeti, pszichológiai, pszichoanalitikus értelmezések egyaránt születtek e témában, s ezek az írások valóban közelebb visznek bennünket „a modernség utáni, szétszakadt kor történéseinek pontosabb megismeréséhez is” (5.)

Huszzonegy szerző huszonegy tanulmánya kapott helyet a könyvben. Az élen Kulcsár Szabó Ernő áll (*Kultúrafelfogás és irodalmi modernség az induló Nyugatban*), amely a Budapest–Bécs–Berlin háromszöghöz illő három mottóval – Ady Endre, Ernst Mach, Hermann Bahr – indul, s amelynek tárgya a Nyugat és a közép-európai modernség. Kulcsár Szabó lábjegyzetben utal értelmezési kísérletének kockázatára, amely a szerző igen figyelemreméltó, ám vitatható véleménye szerint „abban van (...), hogy a kultúra és az irodalom lényegi összekapcsolhatóságában sem lehetünk egészen bizonyosak.” (7.) Szegedy-Maszák Mihály Babits nemzetfelfogásáról értekezik, Bartal Mária a költő antikvitásképeinek néhány meghatározó vonását tárja fel a korai írásokat vizsgálva. Kelevéz Ágnes egy címadás értelmezési lehetőségein töpreng: a *Nyugat* 1910. október 15-i számában megjelent *Szimbólumok* című ötrészes, stanzákból álló versfüzért boncolgatja filológusi aprólékos-sággal.

Babits Mihály költészetéről szólva eddig nem sok figyelmet kaptak a szőlős-boros motívumok és jelképek. Töttös Gábor pótolta e mulasztást, s nagyszerű tanulmányában rámutatott arra, hogy a szekszárdi költő, ha akarta, sem kerülhette el a szőlővel és a borral való megismerkedést. A tanulmány szerzője megállapítja, hogy „a szőlőbirtokosság tudata, őshöz, gyökerekhez kapcsolódó jellege legszebben a *Nyugatban* 1938-ban megjelent *Szekszárdi kadarka* gondolataiban tárul elénk.” (138.) A szőlő a küzdelem szimbóluma Babits korai költészetében, majd a szőlő és a szőlőszem új tartalommal telik meg, és később a bor egyenesen a barátság egyetemes jelképévé válik egy Adyról írott búcsúversben: „Te elindulsz a fényes hómezőkön – / én visszabújtam a klastromba, nézd! / Ó könyves klastrom, s bús bor az oltáron – / s a szerzetes köszönti a vitézt. // A szerzetesek tudnak ám temetni – / de tégedet magunkba temetünk / és könyveinkbe s oltárunk borába, / hogy légy erős és örök bor nekünk.” Töttös Gábor úgy véli, hogy mindez „Szekszárd katolikus szülöttétől a legnemesebb gesztus a kálvinista Adynak.” (142.)

Angyalosi Gergely József Attila Babits-képéről értekezik tanulmányában (*Szárnnyaska számár az őszi kertben*). N. Horváth Bélát ugyancsak *Az Istenek halnak, az ember él* című József Attila-szöveg inspirálta *Tárgyi vagy kritikai tanulmány. Politika és/vagy poétika* című dolgozatának megírására. S ez nem is meglepő – ha Babits és József Attila neve egymás után/mellett elhangzik, akkor szinte fogadni lehetne arra, hogy mindenkinek a nevezetes affér jut eszébe, s nem például a [*Magad emésztő...*] kezdetű vers, amely meg sem született volna, ha nincs ez a pamflet, majd az *Egy költőre* című gúnyvers, s a költőben utóbb nem támad föl a büntudat.

A büntudat, amit a bűnhődés, majd a bűnbánat követ. Tverdota György azt fejtegeti, hogy a [*Magad emésztő...*] és a Babitsnak elküldött *Mint gyermek* nem tekinthető a korábbi támadások közvetlen következményének. „Megszületésükhöz a büntudatnak, a bűnösség élményének gyökeret kellett vernie a költő gondolkodásában. Az önértékelés Babits-ügyben végrehajtott fordulata a vétkeesség-komplexus megjelenésének következmé-

nye volt.” (145.) Ha elfogadjuk e gondolatmenet helyességét, akkor világossá válik, József Attila miért nem csak magánlevélben fordult a bocsánatkérés gesztusával Babitshoz. Tverdota szerint az *Egy költőre* József Attila bűn-költészetének egyik alapszövege, „a bűn verse, amelyből a bűntudat komor, de nagyszerű virágai fakadnak”. (152.)

Izgalmas játékra hív Fráter Zoltán a *Kimondatlan mondatok Babits és József Attila verseiben* című dolgozatában. A József Attila-korpusz olyan feltűnő furcsaságokat rejtő szöveghelyeivel szembesíti az olvasót, mint például a *Pötytös* két sora: „Bűvös fogam koppanva ejti / megszolgált kesere pipám.” Vajon mit jelent a kesere szó? De a tanulmány rávilágít arra is, hogy Babits és József Attila között valamiféle láthatatlan költői összeköttetés létezett, ami még a viszonyuk megromlása után is föl-földegengett egy-egy jelző, egy-egy rímpár emlékében. Fráter szerint a két lírikusi alkat a verseikben megjelenő „páncélos bogár” képével jellemezhető. József Attila a *Tűnődő* első, *Vihar* című négysorosának kezdete: „Mint gyerek a páncélos bogarat” (1931. január). Babits már öt évvel korábban használja e képet: Úgy született hajdan a vers az ujjam alatt, / ahogy az Úr alkotott valami szárnyas / fényes, páncélos, ízelt bogarat.” (*Cigány a siralomházban*) Fráter arra is hoz példát, amikor Babits építi be szövegébe elsődleges jelentésében a József Attila által használt motívumot („nem ember szívébe való / nagy kínok késeivel játszom” [*Bukj föl az árból*, 1937. március–április]), mégpedig a *Balázsolásban*, amely szintén könyörgés: „a te szent gégedet is / kések nyiszálták (...) Te jól tudod, mennyi kint bír az ember”. (218.)

Szokatlan a témaválasztás Korda Eszter tanulmányában (*A rút esztétikája*): a szemét motívumát vizsgálja József Attila „tájverseiben”; hogyan jelenik meg a rút és milyen jelentést hordoz. A *Külvárosi éj*, a *Téli éjszaka* és A város peremén a kiindulópont, de a szerző bevonja az értelmezési körbe a nagy gondolati verseket, az *Elégiát*, az *Ódát*, az *Eszméletet* és A Dunánál címűt is. Az idézőjel arra utal, hogy a szerző szerint a műfajt illetően a város-vers kifejezés pontosabb a tájversnél. Úgy véli, „a város-versekben kirajzolódik az értékvesztési folyamat, ezzel szemben az eszmélés-versek a teljes értékhiánnyal való szembeesülés egzisztenciális pillanatáról szólnak.” (265.)

A kötetet záró tanulmány Szigeti Lajos Sándor egyik utolsó munkája. A neve már gyászkeretben szerepel az írás élén, ugyanis 2009. június 23-án Lajos váratlanul és tragikus hirtelenséggel távozott az élők sorából. Értelmezései, az egyes költői életművekhez való közelítései, motívumkutatásai egyediek és egyedülállók, sajnálhatjuk, hogy nem jutott ideje például a Baka-monográfia megírására. 1997. december közepén, amikor a szegedi Zöldfás Katolikus Ifjúsági Központ és a Juhász Gyula Művelődési Központ estjén Bakáról beszélgettünk, még nagy reményekkel szólt arról a tervezett Baka-monográfiáról, amelynek főhőse a költő lett volna, s Szigeti nem is hagyományos monográfiát szeretett volna írni, hanem olyan esszét, amelyben Baka István is megszólal. (Vö. „...a líra szelleme”. *Szegedi Egyetem*, 1997. december 16.) Meggyőződése szerint az úgynevezett kánon küszöbén álló költőt a küszöb átlépésében, vagyis a kánonba kerülésben azok segíthetnék, akik könyvet írnak róla. A sors nem így rendelkezett. Szigeti tervezett könyve kéziratban maradt, ha ugyan, s Baka azóta is marginális helyet foglal el a hivatalos kánonban.

A kötetben szereplő tanulmányban Szigeti a Baka költészetében kimutatható Babits Mihály- és József Attila-hatást vizsgálja, s megállapítja: „Baka hihetetlenül bátor, otthon van Babits lírájában is, de nem érzi igazán sajátjának”; és: „József Attila tényleg áthatja Baka egész költészetét”. (269., 271.) Baka lírájára is jellemző a jambikus sorok gagliar-

dikus fellazítása, a magyar nemzeti versidomot és az időmértékes verselést egyaránt alkalmazó szimultán technika vagy éppen a kevert ritmus, illetve a versek szonettszerű lezárása. Az írás a Baka költészetében igencsak hangsúlyos angyal-motívumot boncolgatja részletesen, de a névvarázs kapcsán Pilinszkyt is bevonja az értelmezési körbe, és szó esik a teljes József Attila-életművön átívelő – s Bakánál is fellelhető – fűszál-motívumról is. A tanulmány zárása egy új, már soha el nem készülő tanulmány nyitánya is, ugyanis Szigeti szerint Baka sokat merített a halálra készülődés magatartásának kialakításához a kései Babits és a kései József Attila költészetéből. Szerinte a betegség- és szenvedéstörténet Babitsé, a *Balázsolásé*, „de az eltávolító, satirikus gondolkodás is az, (...) a *Jónás könyvéé*, valamint annak palinódiájáé: a *Jónás imájáé*, de a titáni magatartás, az embernek maradni mindvégig, a maga határozta úton olvadni bele a világba magatartása (...) a *Talán eltűnök hirtelen* és a *Karóval jöttél* költőjét evokálja, ugyanis [Baka] mindegyik versnek megírta a »párját«”. (291.) – Szigeti tanulmányában a tőle megszokott széles körű értelmezési horizonttal találkozunk, s Pilinszky mellett például Dsida Jenő neve is felbukkan a „nagyöntekversek” kapcsán, de Bertók László is eszébe jut.

A *Költők és koruk* találó kötet cím. Nemcsak Babits és József Attila szerepel a tanulmányokban, hanem kortársaink is, s mindez azt jelenti, hogy érdemes nyomot hagyni a világban, mert évtizedeken, akár évszázadokon át is fennmarad az, ami érték, ami fontos és megfontolásra érdemes. Ha mindvégig emberek maradunk, van esély a halhatatlanságra.

Gajdó Ágnes

